

indicativus, mely a latin *-bam* végű *præteritum imperfectum*nak felel meg. (Si je savais; általánossá azonban irreális értelemben csak a XVIII. század óta vált az ilyen szabású mellékmondat, l. VISING, Die Realen Tempora der Vergangenheit stb. Heilbronn, II. 1889, 66 és kk. lap.)

GYOMLAY GYULA.

Néhány határozóragunk alaktanához.

1.

A *-tól, -től* ragnak mai magánhangzója tudvalevőleg csak a *-ból, -ből* s a *-ról, -ről* rag hatása következtében vált eredetibb *ú, ü-ből* egy fokkal nyiltabbá. Az is tudvalevő, hogy a régibb *-tül* és *-tül* alakok közül a magashangú az eredeti; bizonyítják ezt nemcsak a személyragos *tőlem*, hanem a régi nyelvben gyakori *haláltül*-féle illeszkedés nélküli alakok is (vö. TMNy. 665). E legrégebbnek kimutatható *-tül* alak pedig SZINNYEI szerint (NyK. XXXV. 450, NyH.⁴ 124) összevonás útján megelőző **tűvöl* alakból keletkezett. Én az e ragunk keletkezésére vonatkozó összes eddigi magyarázatok közül SZINNYEIÉT tartom a legelfogadhatóbbnak s csak az az egy megjegyzésem van hozzá, hogy az újabb *-tül* alak **tűvöl* alakból aligha keletkezhetett hangtani úton.

Az ilyen magánhangzó közti *v* kiesésének és az utána való összevonásnak igazolására rendszeren a nyugati nyelvjáróterületnek efféle jelenségeit és a *lön, tön, vön*-féle igealakokat szokták idézni. De a nyugati (különösen göcseji és őrségi) nyelvjárásoknak ilyen alakjai kronológiailag kétségtelenül sokkal fiatalabbak a *tül* alaknál, a *lön*-féle alakoknak **lövén*-félékből való fejlődése pedig igen-igen kétséges. Ezekén kívül pedig igazán nem tudom, hogy mivel lehetne egy ilyen, kétségkívül régi hangtani **tűvöl* > *-tül* fejlődést támogatni. Kifogástalanul meg lehet azonban magyaráznunk a *-tül* alak keletkezését, ha föltesszük, hogy a rövidülés a személyragos **tűvölem, *tűvöled, *tűvöle* alakokban történt meg, s hogy csak az ilyen (a második nyílt szótag rövid magánhangzójának kiesése útján keletkezett)

**tüvlem* > *tülem*-féle személyragos alakok hatása alatt lépett a ragtalan **tüvöl* névutó (később rag) helyébe is a rövidebb *tül* alak. Olyan eset ez, mint a hogy pl. a szabályos *köztem*, *közted* stb. hatása alatt a szabályos **közöt* helyébe is *közt* lépett (MNY. VIII. 201).

A *-tül* (> *-tül*, *-tül* > *-tól*, *-től*) rag keletkezése módját tehát érteni vélem — ha csakugyan igaz az, hogy az ablativus ragja eredetileg pusztán *-l* volt. Mert ha e rag mindig (főnévi eredetű) *-ól*, *-öl* volt, a minnek SIMONYI újabban (Nyr. XL. 208) magyarázta, akkor ez a kérdés már jóval bonyolultabb. Vagy azt kellene akkor megértése végett föltennünk, hogy **tüvölem* stb. *ö*-je megrövidült, mégpedig már igen régen, mert már legelső nyelvelméleinkben is *-tül* van, de akkor mért csak az egy **tüvölem* esetében, s mért máig sem az *alólam*, *belőlem*, *előlem*, *felőlem* stb. esetében? Vagy azt kellene föltennünk, hogy nem az *ö* > *ő*, hanem az első szótag *ü*-je esett ki (erre vonatkozólag l. alább a *-ra*, *-re* hangtörténetét), de akkor meg **tvöl*-ből *-től* alakot kellene várnunk, holott már legrégebben, jóval a nagyszámú *ó*, *ő* > *ú*, *ü* változások előtt, *-tül* (\approx *-tül*) a rag alakja. (A *-tül* magánhangzójának zártágát a **tvöl* *v*-jének tulajdonítani leghatározottabb meggyőződés szerint egészen eredménytelen kísérlet volna.) Vagy azt kellene végül föltennünk, hogy talán mégis a *v* esett ki s az így keletkezett hiátust aztán összevonás útján tüntette el a nyelv, de (egészen el is tekintve attól, hogy az ilyen *öveg* > *öeg* > *ög*, *söveg* > **söeg* > *sög*, *hövel* [hüvely] > **höel* > *höl*-féle fejlődések régiségét még előbb be kellene bizonyítani) akkor is aligha lett volna egy ilyen **tüöl* alakból *tül*, hanem sokkal valószínűbb, hogy *töl* (vö. *üvölt* > *üvöt* > *üöt* > *öt* MTsz.), már pedig tagadhatatlan, hogy e ragnak legrégibb ismert alakja *-tül*.

Egyszóval, én a *-tül* (> *-töl*) ragot csak a SZINNYEI föltevésén alapuló **tüvölem* > **tüvlem* > *tülem*-féle személyragos alakokból való elvonásként tudom kifogástalanul megérteni.

2.

Egyáltalán nem értem azonban a *-ról* (> *-rol*, *-röl*) rag keletkezése módját. T. i. akkor nem, ha csakugyan igaz volna az, hogy a *-ról* nem egyéb, mint **rajól*-ból, vagy SZINNYEMEK már említett fölfogása szerint (NyK. XXXV. 449, NyH.⁴ 125) **rajol*-ból való összevonás, a minnek eddig általában magyarázták. A **rajol* *a*-jának kiesését ugyanis semmiféle hangtörvény alapján sem tudnók megérteni; a **rajol* *o*-ja szabályszerűen kieshetett ugyan a **rajolam*, **rajolad*-féle háromtagú személyragos alakokból, csakhogy ezekből **rajlam*, **rajlad*,

stb. keletkezett (vö. **rajotam* > *rajtam* is, MNyv. VIII. 200), s az ilyen **rajlam*-féle hangalaknak semminemű hatásából sem volna érthető a **rajol*-nak *ról*-lal való helyettesítése (mint *tüllem* hatása alatt a **tüvöl-é tül*-lel). A máig meglevő őrségi *léram* alapján elméletileg föl lehetne ugyan tenni, hogy a **rajolam* > **rajlam* > **rélam* fejlődés annak idején nemcsak ilyen szűk területen ment végbe, s hogy a mai köznyelvi *rólam* talán nem egyéb, mint e **rélam* illeszkedett alakja, a melyből éppen olyan elvonás útján keletkezett a *-ról* rag, mint *tüllem*-ből a *-tül*; csakhogy e föltevés elfogadását lehetetlenné teszi (némely kisebb nehézségen kívül) főleg az a körülmény, hogy ilyen típusú visszaható illeszkedésre tudtommal egyetlen egy példa sincsen a magyar hangtörténetben. (Vö. *béka*, *béna*, *dézza*, *dézsma*, *széna*, stb. hangrendjét. Sőt *kégyő*, *kéván*, stb. is illeszkedetlen maradt, holott ezekben állandóan hosszú magánhangzó szerepelhetett volna indukáló gyanánt.)

Az eddigi **rajól*-ból, vagy akár **rajol*-ból kiinduló magyarázat tehát véleményem szerint elfogadhatatlan. Kísértsünk meg azonban más kiindulópontból egy más magyarázatot.

A mai *-ra*, *-re* ragnak legrégebb alakja, melyet kimutathatunk, az 1055. évi *rëá* (névutó) és *-rëá* (rag). 1211-ben azonban már *-rá*, *-ré* alakja van (vö. OklSz.). A *rëá* természetesen megelőző **rajá*-ból, s ez még régebb **rajá* (< **rajé*)-ból való, a *-rá*, *-ré* alakból pedig a szóvégi *á*, *é* hangoknak sok más esetben is tapasztalható megrövidülésével a mai *-ra*, *-re* lett. Kérdéses csak az, hogy milyen úton-módon lett a XII sz. folyamán a *-rëá*-ból a rövidebb és már illeszkedő *-rá*, *-ré*? Az én véleményem szerint ez csakis a következő módon történhetett. Mikor a *rëá* névutó raggá lett, akkor magánhangzón végződő szóhoz járulván (vö. pl. *brokinarea*, *holmodi rea*, *hodu utu rea*, *ohut cuturea* stb., OklSz.) az *ë*-nek a két nyílt szótagos hangtörvény értelmében csakhamar ki kellett esnie. Ekkor tehát bizonyos ideig mássalhangzó után a régi *-rëá*, magánhangzó után pedig az új *-rá* volt a ragnak szabályos alakja. De csak rövid ideig, mert az analógia hatalma az azonos szerepű elemeknek alakbeli eltéréseit hamar elenyészteti, mégpedig olyan módon, hogy az egyik alakot a másik rovására egyeduralomra segíti. A győztes alak ebben az esetben, valószínűleg rövidebb volta miatt (mint pl. az igekötők esetében is, vö. NyF. 65 : 8), a *-rá* volt, a vesztes pedig a *-rëá*. Az eleinte magas- és mélyhangú tőhöz egyaránt járuló *-rá* aztán csakhamar osztozott ragjaink rendes sorsában és illeszkedni kezdett. A *-ra*, *-re* tehát a következő fejlődési fokozatokon keresztül nyerte mai alakját: **rajé* > **rajá* > **rajá* > *rëá* (névutó) > *-rëá* (rag) > *-rá* > *-rá*, *-ré* > *-ra*,

-re.*) S a -ra, -re ragnak e története útmutatóul szolgálhat a -ról, -ről történetének kiderítéséhez is.

A *rólam*-nak székely és csángó *riólam*, *rióllam*, *riólam* alakjai (MTsz.) kétségkívül régibb **rőlam*-ra mennek vissza. Erről (valamint a *rajattam* melletti *rěattam*-ról is), azt hiszem, sikerült bebizonyítanom (MNyv. VIII. 202), hogy csak azon szoros etimologiai kapcsolatnál fogva, mely a *rěám* határozószóval összefűzi, történt meg benne is az *a > ě* változás, mely tkp. csak az *á* hangú *rěám* stb. alakokban volna hangtanilag megokolt. De ez az analógiás *a > ě* változás természetesen nemcsak a személyragos **rajólam*, hanem a ragtalan **rajól* határozószóban is megtörtént. S attól a percztől fogva, mikor e **rěól* (esetleg még **rěol*) névutó raggá degradálódott, további sorsa tökéletesen párhuzamos volt a *-rěá* rag sorsával. Tehát magánhangzós végű szó után elvesztette *ě*-jét, az így keletkezett rövidebb *-ról* aztán nemsokára mássalhangzós végű szó után is elfoglalta az ott különben szabályos **rěól* helyét, majd végül illeszkedni kezdett. S valamint a hangtörvényszerűen megrövidült *-rá*, *-ré* (> *-ra*, *-re*) rag hatása alatt a *rěám* személyragos határozószó is *rám*-má rövidült, úgy vonta maga után a szabályosan rövidült *-ról* is a **rěólam*-nak *rólam*-má való rövidülését.

Be kell azonban még számolnunk a *-ról* rag hosszú *ó*-járól is.

SZINNYEI úgy képzeli az ablativusi *-ól*, *-öl* hosszú magánhangzójának keletkezését, hogy «a **tűvő*-l és **rajo* l-ből öszevonódás útján *-tül* és *-ról* fejlődött, s mármost ezen nagyon gyakran előforduló ablativusok hatása alatt válhatott a többi ablativus *-ol*, *-öl*, *-él* vége is *-ól*, *-öl*, *-él-lé*» (i. h. 450). Bár a *-tül* és *-ról* ragokban, mint kifejtet-

*) A nyelvjárásilag előkerülő illeszkedés nélküli *-ré* és *-rě* alakokat SZINNYEI (NyH.* 128) **raid* > **reid* > **rěid* > *-ré* > *-rě* fejlődés útján magyarázza, én azonban azt hiszem, hogy a föltevéseknek e hosszú láncolata fölösleges. A *-ré* alakot eddig csak az igazolná, hogy én Halmágyon egyetlen egyszer hallottam és jegyeztem föl a *tyúkré* alakot. Mivel azonban ott állandóan *-rá*, *-ré* a rag alakja (vö. NyK. XXXI. 388), ez egyszeri esetnek aligha tulajdoníthatunk valami fontosságot. A nyitra-vidéki *Nyiträre*, *padrě*, *arrě*-féle alakok magyarázatában pedig figyelembe veendő először is az, hogy magashangú szó után ott is csak *-re* a rag alakja, nyílt *e*-vel, másodszor meg az, hogy abban a nyelvjárásban igen gyakori volt az *á > ě* változás. Pl. *kárhozět*, *fogtě*, *Jóskě*, *kalěp*, *malěc*, stb. (Nyr. XXXIII. 384). Nyilvánvaló tehát, hogy a ragnak szabályos palóc *-rá*, *-re* alakjából is ezzel a szórványos *á > ě* hangváltozással lett egy kisebb vidéken *-rě*, *-re*.

tük, nem lehet amolyan egyszerű «összevonódást» látnunk, a (*tülem*-ből elvont) *-tül*-nek *üv* kapcsolatból való hosszú *ü*-je hangtanilag mégis teljesen meg van okolva. Nem így persze a *-ról* hosszú *ó*-ja abban az esetben, ha nem volt már eredetileg is hosszú, mint a hogyan SIMONYI fölteszi. A *-tól*, *-től* és *-ról*, *-ről* ragoknak ugyanegy grammatikai képzetsorban való szoros kapcsolata miatt azonban semmi akadályát sem látom azon föltevésnek, hogy a *-tül* magánhangzójának hosszúsága miatt talán már a **rajol*-nak vagy **rööl*-nak, legkésőbbben azonban az *ë*-je vesztett **rol*-nak szintén megnyúlt a magánhangzója. A *-tül*, *-tül*-nek és *-ról*, *-ről*-nek egyesült hatása aztán már valóban alkalmas lehetett arra, hogy lassanként a többi ablativusok *-ol*, *-öl*, *-él* végét is megnyújtsa. A *-ról*, *-ről* rag fejlődésének történetét tehát az eddigiek alapján ilyennek gondolom: **rajol* > **rööl* (névutó) > **rööl* (rag) > **rol* > *-ról* > *-ról*, *-ről*.

Ezzel kapcsolatban azonban rá kell mutatnom még egy más jelenségre is, a mely ellene szól annak a föltevésnek, hogy az ablativusi rag magánhangzója már kezdettől fogva hosszú volt. A *rólam*-nak órségi *lérám* (< **rélám*) alakját t. i., mint MNyv. VIII. 204 kifejtettem, kifogástalanul meg lehet magyarázni egykori **rajólam*-ból, aligha azonban **rajólam*-ból. Mert föl lehetne ugyan tenni, hogy **rajólam*-ból Dunántúl **rajúlam* lett, aztán az ugyancsak Dunántúl szokásos magánhangzórövidüléssel **rajulam*, majd meg **rajlam* > **rélám* > *lérám*, csakhogy ez a dunántúli *ü* > *u* rövidülés aligha lehet régibb 200 esztendőnél, akkor pedig a két nyílt szótagos hangtörvény működése már rég be volt fejezve. Ha pedig mégis aránylag ilyen későn rövidült volna **rajulam*-ból **rajlam*, s még csak ezután lett volna ebből **rélám* > *lérám*, akkor nagyon föltűnő volna, hogy a **rajlam* alaknak már nyoma sincsen, holott minden más az utóbbi századokból való *ai* > *é* változás esetében megvan még az eredetibb *ai* kettőshangzós alak is (vö. MNyv. VIII. 203). S még más okokat is föl lehetne hozni, melyek mind a mellett szólnak, hogy a mai *lérám* alak fölteendő elődjének, a **rajlam*-nak sokkal régibb korból valónak kell lennie. Olyan korból valónak, a melyben az ablativus ragja, legalább nyelvjárásiilag, még pusztá *-l* volt.

3.

A *-tól*, *-től* és a *-ra*, *-re*, *-ról*, *-ről* ragok történetének ismeretével most már a *-ba*, *-be*, *-ban*, *-ben* és *-ból*, *-ből* ragok alakulását is jobban megérthetjük, mintsem ez eddig lehetséges volt. E ragok t. i. kétségtelenül a *bél* (< *bél*) főnévnek lativusi, locativusi és ablativusi

belé, **belën* és *belöl* alakjaiból fejlődtek ugyan, de a hangtörténeti fejlődés útja-módja eddig meglehetősen homályos volt.

Legegyszerűbb és legvilágosabb a *-ban*, *-ben* rag története. A fejlődés az én véleményem szerint itt is csak a háromtagú személyragos **belënem*, **belëned*, **belëne* alakokból indulhatott ki, melyekből a két nyílt szótagos hangtörvény értelmében **belnem* stb., ebből pedig *bennem* stb. lett. s ezeknek hatása alatt csakhamar a szabályosan meg nem rövidülhető **belën* névutó helyébe is *benn* lépett. (Vö. *tülem* és **tüvöl*: *tüll*.) E *benn* aztán mint adverbium napjainkig fönmaradt, mert támogatták olyan alakok, mint *künn*, *fönn*, *lënn*, mint rag azonban a *fán*, *vizën*, *kövön*-félék locativusi *-n*-jének analógiai hatása alatt *-ben* (vö. *iovben*, *milostben* HB.) alakot öltött, majd meg illeszkedni kezdett.

E magyarázatban szerintem csak a **belnem* > *bennem*-féle hangfejlődésen lehetne talán fönnakadni, mert ilyen szótagzáró *l* ma nem így, hanem (a megelőző magánhangzó megnyújtása után) nyomtalanul szokott eltűnni (vö. *volna* > *vólna* > *vóna*). A **belnem* > *bennem* fejlődés azonban a HB. kora előtti időből való, mikor az *l*-nek még nem volt ilyen nyújtó hatása. Ezt látszik t. i. bizonyítani az a körülmény, hogy az *n* előtti *l* eltűnésének mindazon egyéb esetei is, melyek régieknek vélhetők, ú. n. teljes hasonulást mutatnak, nem pedig a magánhangzó megnyúlását. Ilyenek: *fönn*, *hon* ∼ *hun* (< **honn* ∼ **hunn* < **holn* ∼ **huln*), *honnan*, *hazunnat*, *hazurunnat*, *messzünnet*, stb.

A *-ban*, *-ben* rag után most áttérhetünk a *-ból*, *-ből* eredetének kérdésére.

E rag, mint említettük, etimológiailag kétségtelenül azonos a *ből* főnévnek *belöl* ablativusával, melyből közfölfogás szerint «összevonás» útján keletkezett. Csakhogy ez állítólagos összevonódásnak hangtani mikéntje én előttem ismét a lehető leghomályosabb dolog volna. Mert valamint **rajól* nem veszthette el szabályszerű módon *a*-ját, éppen úgy *belöl* sem a maga *e*-jét. Az eltűnt *l* dolgát még firtatni se merjük. Ezért az én véleményem szerint itt szó se lehet semmiféle hangtani folyamatról vagy fejlődésről. A *belöl* névutóból szerintem egyszerűen rag lett, aztán illeszkedni kezdett, s így az Ehrenfeld-kódex korában kéttagú *-balól*, *-belöl* volt e rag szabályos alakja, holott ugyanekkor *-tül*, *-tül* és *-ról*, *-ról* (a fönnebb ismertett okokból) már régóta egytagúak voltak. S ha a Bécsi- és a Müncheneri-kódex korától kezdve e szabályos *-balól*, *-belöl* mellett mind sűrűbben föllép az egytagú *-ból*, *-ből* alak, mégpedig egyszerre, hirtelen, minden közvetítő hangalak nélkül, akkor éppen e miatt nem

láthatok ebben semmiféle hangtani jelenséget, hanem csakis a nálógiait. Hogy e három rag jelentése között szoros lélektani kapcsolat van, a mi tudvalevőleg bármely analógiai hatásnak alapföltétele, az nem szorul bizonyításra. S a hogyan ennek alapján más nyelvészek már előttem is az *ó, ő* hangú *-ból, -ből* és *-ról, -ről* hatásának tulajdonították a *-túl, -tül* > *-tól, -töl* változást, úgy tulajdonítom én is az egytagú *-tül, -tül* és *-ról, -ről* hatásának azt, hogy a kéttagú *-balól, -belől* helyébe az egytagú *-ból, -ből* ejtés lépett. Mivel ezeken kívül is még egész sereg egytagú rag támogatta e szabálytalan, de egytagú *-ból, -ből* alakot, azért a hangtörténetileg szabályos, de kéttagú *-balól, -belől* egyre ritkább lett, a XVI. sz. folyamán már egészen elavult, s ma egyetlen hírmondója a háromszéki *közből* (MTsz.). Hogy ezzel szemben *belől* és *belőlem* országszerte megőrizte eredeti alakját, annak viszont nyilván csak az lehet az oka, hogy a ragtalanul két- és ragosan háromtagú *felől, felőlem, elől, előlem, alól, alólam*, stb. analógiája sokkal nagyobb mértékben támogatta őket, mint a mennyire árthatott volna nekik a csak ragos és csak kéttagú *tőlem* és *rólam* analógiája. Ha a *-belől* > *-ből* fejlődés csakugyan hangtani úton jött volna létre, akkor a *belől* névutóból és *belőlem* személyragos határozóból is okvetetlenül **ből* és **bőlem* lett volna. Ilyennek azonban sehol semmi nyoma.

Még az előbbieknél is kevésbé kielégítő a *-ba, -be* rag *belé*ből való származásának eddigi magyarázata. Ma azonban a különféle alakváltozatokat és ezeknek az eredeti *belé*-hez való viszonyát már nem nehéz megértenünk.

A *belé* szóvégi *é*-je egyfelől *e*-vé rövidült, innen a mai *bele* ige-kötő és a *szobábele, pincébele*-félék ragja (vö. Nyr. XXV. 43, 187—8), másfelől azonban (talán *i*-n, valószínűbb azonban, hogy *ë*-n keresztül) *i*-vé is rövidült. A *beliment*-féle összetételekben és a **kétségbeli esvéniféle* szólamokban aztán szabályszerűen kiesvén az *i*, keletkezett a *bel* ige-kötő és rag (vö. erről bővebben NyF. 65 : 7). A *-bel* rag utóbb természetesen illeszkedett is, vö. régi *bwnbel, Gabaonbal* (id. NyH.⁴ 128), mai *házbal, kerbel* stb. (Nyr. XXI. 467*) és XXV. 187).

Hangtani úton most már e *-bal, -bel* alaktól semmiképen sem jutunk el a mai *-ba, -be* alakhoz. Éppoly kevésbé természetesen a *-belé* v. *-bele* alakoktól. De talán ismét analógiai úton. Mert nyilván-

*) BARTHA J. (id. h.) a *-ba, -be* rag ezen palócz *-bal, -bel* alakjának *l*-jét a *-val, -vel* jelentésű palócz *-bal, -bel* hatásának tulajdonítja, holott nyilván éppen ellenkezőleg áll a dolog, t. i. a *-ba, -be* jelentésű eredeti *-bal, -bel* hatása alatt lépett a *-val, -vel* *v*-je helyére a *b*.

való, hogy az eredeti *belé* alak nemcsak a hangtörvények hatásának volt kitéve (a melyeknek következtében végeredményben egyfelől *-bal*, *-bel* és másfelől *-bele* lett belőle), hanem az analógiának is. Valamiként tehát az egytagú *-tól*, *-től* és *-ról*, *-ről* ablativusi ragok hatásából magyaráztuk a szabályosan kéttagú *-balól*, *-belől* helyébe lépett egytagú *-ból*, *-ből* ejtést, éppen így az egytagú *-rá*, *-ré*, és *-á*, *-é* (pl. *Pesté*, *Győré*, *Fehérvárá* stb.) lativusi ragok hatásában találhatjuk meg az okát annak is, hogy a szabályosan kéttagú *-belé* helyébe az egytagú *-bé* ejtés lépett.

Három rag állott most már a nyelv rendelkezésére ugyanegy functio végzése céljából: maga az eredeti *-belé* (> *-bele*) és két utóda, a *-bel* és *-bé*. Természetes tehát, hogy csakhamar megindult ezek közt az egyeduralomért való küzdelem. Szóvégi *l*-je miatt legkevésbé alkalmas volt lativusi functiójának végzésére a *-bel*; szóvégi *é*-je miatt már alkalmasabb volt ugyan e célra, kéttagúsága miatt azonban mégis erősen terhelve volt a *-belé* (> *-bele*); szóvégi *é*-je és egytagúsága miatt legalkalmasabb volt rá a *-bé*: a küzdelemnek ma már látható eredménye tehát egészen érthető. A *bel* (illeszkedett *-bal*, *-bel* alakban) ma már csak egy kis palócz vidéken tengődik. Éppígy a *-belé* (> *-bele*) alak is (ha ugyan valóban igaz, hogy még él); mint igekötő azonban még ma is erősen megállja helyét, mert ilyen functiójában támogatja több más kéttagú igekötőnek analógiai hatása. A *-bé* ellenben meghódította az egész magyar nyelvterületet, s csak igekötői minőségében kell még harcolnia a *belé* (> *bele*)-vel. Eredetileg *-bé* volt az egyedüli alakja (vö. máig *Kőhalombié*, *számbié*, NyK. XXXI. 388), hódító útja folyamán azonban szabályosnak mondható hangtani úton előbb megrövidült (vö. *táncbe*, *Pákábe* stb., TMNy. 654), aztán természetesen illeszkedett is.

A *belé* határozónak és különféle alakú és működésű utódainak története egyike a legtanulságosabb példáknak annak bizonyítására, hogy a nyelvtörténet java részében nem egyéb, mint a hangtörvényeknek és az analógiának szüntelen harca.

HORGER ANTAL.